

РОЗДІЛ 6 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.37>

ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ

METHODS OF ENGLISH ROCKET AND SPACE TERMINOLOGY TRANSLATION IN SCIENTIFIC FICTION DISCOURSE INTO THE UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES

Смирнова М.С.,

orcid.org/0000-0002-9561-3728

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри теорії та практики перекладу

Маріупольського державного університету

Тарасова В.Ю.,

orcid.org/0000-0002-8573-4198

студентка магістратури

факультету грецької філології та перекладу

Маріупольського державного університету

Стаття присвячена дослідженню перекладацьких трансформацій під час передачі англomовної ракетно-космічної термінології. Увага була зосереджена на аналізі особливостей використання та засобів перекладу ракетно-космічної термінології з англійської мови українською та німецькою. Сьогодні космічна програма відроджується, тому і тема космічної термінології досить актуальна. Зазначено, що під час перекладу науково-технічних текстів з англійської мови українською та німецькою необхідно знати і враховувати всі прийоми перекладу тексту, крім того, володіти спеціальною термінологією в обох мовах. Найбільш частотними з прийомів передачі ракетно-космічних термінів українською мовою є калькування, транскрибування, прийом звуження і розширення. Це пояснюється тим, що більшість термінів області космонавтики є безеквівалентною лексикою. Деякі з прийомів, наприклад калькування, послужили основою для великого числа різного роду запозичень під час міжкультурної комунікації. Встановлено, що під час передачі термінів українською мовою перекладачеві слід вибрати найоптимальніший прийом, вибір якого зумовлений структурою мови перекладу і стилістично-комунікаційною специфікою тексту. Дослідження англійської, німецької та української ракетно-космічної термінології має велике значення не тільки в теоретичному, але і в практичному аспекті. Це зумовлено гострою нестачею навчальних посібників і словників для фахівців, характер роботи яких пов'язаний із застосуванням космічної термінології досліджуваних мов. У цій статті було проведено аналіз відібраних ракетно-космічних термінів з науково-фантастичного роману "The Martian". У цьому романі 6 астронавтів прибувають на планету Марс, та через нещасний випадок один з них залишається там зовсім один, без зв'язку з Землею. У романі виявлено багато термінологічних одиниць з різних галузей життя і науки, зокрема з астрономії, механіки, фізики, електроніки, комп'ютерної техніки. Деякі з них можна умовно назвати марсіянськими термінами. Також досліджено різні засоби перекладу лексичних та граматичних одиниць і сполучень. Було зроблено спробу оцінити та відзначити закономірні семантичні зміни і перетворення, які відбуваються під час лексико-граматичних та стилістичних трансформацій.

Ключові слова: ракетна термінологія, космічна термінологія, засоби перекладу, науково-фантастичний роман, Марсіанин.

The research deals with the study of translation transformations of English rocket and space terminology. The analysis of translating methods of rocket and space terminology from English into the Ukrainian and German languages was focused. Today the space program is being revived, so the topic of space terminology is quite relevant. It is noted that when translating scientific and technical texts from English into Ukrainian and German, one should take into account all the techniques of the text translation as well as be versed in the most modern and special terminology of both languages. The most frequent methods of translating rocket and space terms into the Ukrainian language are calques, transcription, narrowing and expansion of the meaning. This is explained by the fact that most of the terms in the field of astronautics are non-equivalent terminology. Some of the techniques, such as calques usage, have provided the basis for a large number of different types of borrowing in intercultural communication. It is also stated that when translating the term into Ukrainian, the translator should choose the most optimal method, which is determined by the structure of the language of translation as well as stylistic and communication specificity of the text. The study of English, German and Ukrainian rocket and space

terminology is of great importance not only in theoretical but also in practical terms. It can be explained by the severe shortage of textbooks and dictionaries for professionals who deal with space terminology. The authors analyze the space and rocket terms from 'The Martian', the sci-fi novel published in English. In this novel, 6 astronauts launch on the Mars and, by accident, one of them stays there alone, with no connection to the Earth. There are many terminological units from various fields of life and science, including astronomy, mechanics, physics, electronics, computer technology in the novel. Some of them can be called Martian terms. Different means of translating lexical and grammatical units and phrases have also been studied. An attempt was made to evaluate the regular semantic changes there, where grammar, lexical and stylistic transformations take place.

Key words: rocket terminology, space terminology, translating methods, scientific fiction novel, The Martian.

Постановка проблеми. У зв'язку зі стрімким науково-технологічним прогресом вважається за необхідне приділяти належну увагу термінологічному апарату різних наук. З кожним роком стає все очевидніше необхідність дослідження космосу і ракетно-космічної термінології. Актуальність дослідження особливостей перекладу ракетно-космічної термінології в англо-, україно- та німецькомовному науково-фантастичному дискурсі полягає в тому, що наразі популярними серед читачів є англomовні науково-фантастичні твори, які насичені термінами з різних сфер науки та техніки, зокрема неологізмами, що потребують інтерпретації та засвоєння читачами інших культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою нашого дослідження слугували наукові праці з теорії та практики перекладу науково-технічної термінології таких авторів, як І.С. Алексеева, Л.С. Бархударов, Н.К. Горбовский, І.В. Гредіна, І.В. Корунець, Т.А. Казакова, Ю. І. Кагарлицький, В.М. Лейчик, Я.І. Рецкер, а також Ц.Ю. Тодоров. Незважаючи на все зростаючу значимість у сучасному світі науки про космос і різноманітність сфер її застосування, ракетно-космічна термінологія, як в українській, так і в германських мовах, досліджена недостатньою мірою, зокрема вітчизняними вченими, через відсутність запиту держави на цей сектор розвитку техніки.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні засобів перекладу ракетно-космічної термінології у науково-фантастичному романі «Марсіанин». Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання: визначити специфіку науково-технічної термінології; охарактеризувати англо-, україно- та німецькомовні ракетно-космічні терміни; проаналізувати особливості перекладу ракетно-космічної термінології у науково-фантастичному романі «Марсіанин» [5] з англійської українською та німецькою мовами.

Виклад основного матеріалу. Термінологія представляє собою особливий лексичний пласт, який постійно змінюється, удосконалюється та слугує засобом спілкування фахівців різно-

манітних сфер праці [1]. Залежно від категорії спеціалізації значення терміни можна поділити на: загальнонаукові терміни, сферою вживання яких є майже всі галузеві термінології, наприклад: *випромінювання* – *radiation*, *analyze* – *аналізувати*, *environment* – *оточуюче середовище*, *система* – *das System*, *модуль* – *das Modul*, *формат* – *das Format*, *виконана робота* – *die Leistung* тощо; міжгалузеві терміни, тобто терміни, які зустрічаються або в споріднених, або у віддалених галузях, наприклад: *leader* у гірничій справі має значення – «*направляюча стріла копра*», у слюсарній справі – «*ходовий гвинт*», *der Generator* – *генератор*; *die Mechanik* – *механіка* тощо; вузькогалузеві терміни – це терміни, які вживаються лише в одній галузі науки, наприклад в космонавтиці: *spaceship*, *spaceship* – «*космічний корабель*», *spacefaring* – «*польоти в космос*», *satellite* – «*штучний супутник*», *astronaut* – «*астронавт*». У зв'язку з випробуванням спеціального апарату для пересування в космосі поза космічним кораблем виникли синоніми *space-bike*, *mini-bike* зі значенням «*автоліт*». У німецькій мові ми можемо зустріти такі вузькогалузеві терміни: *die Crewmitglieder* – *члени екіпажу*; *der Landung* – *посадка*; *der Radiator* – *радіатор*; *der Stromwandler* – *трансформатор* тощо.

На цей час космічна програма відроджується, тому і слід приділити увагу космічній термінології. Об'єкт нашої роботи пов'язаний із космонавтикою. Оскільки пріоритет в освоєнні космосу належить СРСР, то не дивно, що в англійській мові першими лексичними одиницями в цій області були запозичення з російської мови, наприклад: *sputnic*, *cosmos*, *cosmonaut*, *Lunokhod*, *planetokhod* тощо. У зв'язку з розвитком американської космонавтики з'явилися терміни, в яких часто використовується морфема *space-*, наприклад: *spaceship*, *spaceship* – «*космічний корабель*», *spacefaring* – «*польоти в космос*» (по аналогії з *seafaring*). З'явилися також і такі, як *satellite* – «*штучний супутник*», *astronaut* – «*астронавт*». У зв'язку з випробуванням спеціального апарату для пересування в космосі поза космічним кораблем виникли синоніми *space-bike*, *mini-bike* зі значенням «*автоліт*».

Під час перекладу текстів, пов'язаних з ракетно-космічною тематикою, доводиться звертатися до широкого кола найрізноманітніших способів перекладу. Перекладацькі трансформації можуть бути *лексичними, граматичними і комплексними (лексико-граматичними)* – все залежить від характеру одиниць вихідної мови. До основних перекладацьких прийомів лексичних трансформацій належать: *транслітерація; транскрибування; калькування; генералізація, конкретизація, модуляція*. До основних типів граматичних трансформацій належать: *дослівний переклад; членування речень; об'єднання речень; граматичні заміни*. До основних видів лексико-граматичних трансформацій належать: *антонімічний переклад; експлікація; компенсація* [2].

У перекладі роману «Марсіянин» з англійської українською мовою у виконанні Віри Назаренко зустрічаємо значний відсоток прикладів, перекладених за допомогою транскрибування. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі є велика кількість наукових термінів, які краще перекладати відповідно до мови оригіналу, щоб уникнути перекладацьких помилок. В дослідженому нами романі в перекладі українською мовою транскрипція використовується у двох випадках. У першому випадку – для перекладу власних назв або назв об'єктів, а у другому випадку – для перекладу будь-яких технічних деталей або загальних понять космонавтики.

Наприклад, у реченні зустрічаються назви космічних апаратів *“Hermes”* та місії у космос *“Ares”*, вони названі на честь грецьких богів та позначають їхню силу, це перенесення семантики за принципом подібності, тому під час перекладу цих назв не можна обійтися без транскрипції:

“We got to earth orbit the normal way, through an ordinary ship to Hermes. All the Ares missions use Hermes to get to and from Mars”.

«Ми вийшли на земну орбіту як завжди, на звичайному кораблі. З нього ми пересіли на «Гермес», який використовують усі місії «Арес», щоб дістатися Марса і повернутися назад».

Крім прийому транскрибування, у тексті перекладу ми зустріли й прийом транслітерації. У наступному прикладі ми бачимо застосування чистої транслітерації хімічного елемента *“Argon”*. Крім чистої транслітерації, в тексті перекладу також зустрічаються приклади транслітерації поряд з калькуванням. Сюди ми віднесемо такий приклад:

“Hermes is powered by ion engines. They throw Argon out the back of the ship really fast to get a tiny amount of acceleration”.

«Гермес рухають іонні двигуни. Вони з величезною швидкістю відкидають назад аргон, щоб отримати крихітку прискорення».

З наведеного прикладу ми бачимо, що такі лексичні трансформації, як транскрипція та транслітерація, застосовуються для перекладів технічних пристроїв, хімічних сполук, ракетно-космічних термінів, а також для назв космічних апаратів.

У нашому дослідженні найпоширенішим прийомом перекладацьких трансформацій є калькування. Основними прикладами є переклад термінів та будь-яких технічних деталей або пристроїв.

fuel tanks – паливні баки;

rover pop-tents – намети марсоходів;

the landing struts of the MAV – посадковий механізм АПМ;

satellite dish – супутникова тарілка.

У перекладі роману зустрічається багато прикладів з прийомом конкретизації. У цьому прикладі слово *“get”* набуває значення *«виводити»* на орбіту [3]. Отже, можемо дійти висновку, що контекст у науково-технічному тексті має значну вагу.

“Can you get it to orbit?”.

«На орбіту вивести зможете?».

Переклад роману «Марсіянин» також не обійшовся без такої перекладацької трансформації, як генералізація. У наступному прикладі цей прийом застосовується до словосполучення *“landing sequence”*. Перекладач не перекладає два слова окремо, а дає загальне значення перекладу двох слів разом:

“We’re working on a release mechanism now. During the landing sequence, of course”.

«Ми зараз працюємо над механізмом випуску стрічок під час посадки».

У перекладі досліджуваного нами роману «Марсіянин» також зустрічається модуляція. У наступному реченні модуляції піддається вираз *“unmanned missions”*, яке дослівно ми можемо перекласти як *«некерована місія»* [4]. Важливо відзначити, що такий переклад не відповідає нормам української мови, тому цей вислів перекладач переклав як *«безпілотники»*:

“Once we got to Hermes, four additional unmanned missions brought us fuel and supplies while we prepared for our trip”.

«Коли ми переходимо на «Гермес», чотири безпілотники доставляють нам паливо і припаси, а ми в цей час готуємось до польоту».

Членування та об'єднання речень є найпоширенішою формою граматичних перекладацьких трансформацій науково-технічних текстів. У наступному прикладі у перекладача вийшло

несоюзне речення. Для того, щоб уникнути сухого інформаційного повідомлення, перекладач і вдається до членування.

“The things is huge. I was barely able to drag it. And that’s in Mars gravity”.

«Він велетенський. Я його ледве перетягнув – і це за марсіянської сили тяжіння».

Як ми бачимо, у цьому прикладі об’єднання речень полегшує сприйняття тексту. Навіть більше, зміст окремих речень недостатньо ясний, оскільки не розкрито зв’язок між ними. Таким чином, незначна граматична перебудова робить вирішальний вплив на якість перекладу.

Ми виявили, що лексико-граматичні трансформації у нашому дослідженні є найменш поширеними. Найбільш затребуваним виявився описовий та пояснювальний переклади, тобто експлікація, оскільки в тексті багато термінів, які вимагають додаткового пояснення.

Проаналізувавши ракетно-космічні терміни у перекладі англомовного роману “The Martian” німецькою мовою під видавництвом Вільгельм Хейн Ферлаг (Wilhelm Heyne Verlag), можемо зробити висновок, що перекладацькій прийом транскрипції майже не зустрічається через те, що з середини ХХ століття найбільше віддають перевагу транскрипції, а останніми роками навіть спостерігається тенденція до заміни багатьох транслітерацій транскрипцією, через що можуть виникати перекладацькі дублети (два варіанти для передачі одного і того ж безеквівалента): *Weisgerber – Вейсгербер, Вайсгербер, Holz – Гольц*. Проте у перекладі роману німецькою мовою транслітерація і донині зустрічається часто.

У наступному прикладі ми можемо побачити переклад хімічного елемента “Argon” та назви літального апарату “Hermes” за допомогою транслітерації. Також у цьому прикладі ми можемо побачити переклад терміну “ion engines” за допомогою калькування та складання основ, в результаті чого отримуємо повноскладний композит.

“Hermes is powered by ion engines. They throw Argon out the back of the ship really fast to get a tiny amount of acceleration”.

“Die Hermes hat Ionentriebwerke. Aus dem Heck des Schiffs schleudern sie mit hoher Geschwindigkeit Argon ins Weltall, um einen winzigen Schub zu erzeugen”.

У перекладі англомовного роману “The Martian” німецькою мовою ми можемо зустріти декілька прикладів, переданих за допомогою лексичного додавання.

У наступному реченні ми можемо побачити, що перекладач передав термін “crew” як “die

Crewmitglieder” – «члени екіпажу», тим саме точніше передаючи зміст цього речення.

“The Ares 1 crew did their thing and came back heroes”.

“Ares 1 hat seinen Beitrag geleistet, die Crewmitglieder sind als Helden zurückgekehrt”.

Проаналізувавши граматичні трансформації, можемо зазначити, що дослівний переклад не може застосовуватися у перекладі з англійської мови німецькою, оскільки вони мають різні синтаксичні структури.

Членування та об’єднання речень також входять до граматичних трансформацій. Але можемо зазначити, що членування речень у перекладі з англійської мови німецькою дуже рідке явище. У нашому аналізі ми зустріли багато прикладів перекладу за допомогою об’єднання речень.

“We’re working on a release mechanism now. During the landing sequence, of course”.

“Wir arbeiten jetzt an einem Mechanismus für die Freisetzung, der natürlich erst kurz vor der Landung ansprechen wird”.

Граматичні заміни також доволі часто зустрічаються у перекладі з англійської мови на німецьку. У наступному реченні ми бачимо, що вираз в англійській мові в однині “solar array” замінюється на вираз у німецькій у множині “Sonnenkollektoren”. Також у перекладі ми знов зустрічаємо об’єднання речень.

“That’s good news. Solar array looks good. The rovers are ok too”.

“Das ist gut. Die Sonnenkollektoren sehen gut aus, die Rover ebenfalls”.

Лексико-граматичні трансформації доволі складно знайти у перекладі з англійської мови німецькою, але нам вдалося знайти декілька прикладів. Антонімічний переклад здебільшого нейтральний і не вносить жодних суттєвих смислових змін. У наступному прикладі ми бачимо, що перекладач замінив позитивну конструкцію англійської мови негативною конструкцією німецької мови. Таким чином, за допомогою антонімічного перекладу перекладач акцентує увагу читачів на важливій інформації.

“But remember, we made a lunar lander from scratch in seven years”.

“Aber vergessen Sie nicht, dass wir aus dem Nichts binnen sieben Jahren ein Mondlandemodul gebaut haben”.

Експлікація, тобто описовий та пояснювальний переклади, також як і компенсація, у тексті не є поширеним способом перекладу з англійської мови німецькою через те, що ці мови належать до однієї групи – германської.

Можемо зробити висновок, що найбільш поширеними перекладацькими трансформаціями з англійської німецькою мовою є лексичні (74%), а саме транслітерація (24%), калькування (33%) та складання основ (26%). Проте лексико-граматичні трансформації є найменш поширеними у нашому дослідженні, а саме 5%.

Висновки. Таким чином, у ході дослідження ми проаналізували основні види перекладацьких трансформацій, що використовуються під час перекладу англійської мови українською та німецькою мовою. Найчисельнішими у перекладі з англійської мови українською є лексичні (56%) та граматичні трансформації (28,5%), оскільки в тексті зустрічається безліч термінів і понять космонавтики, що вимагають ретельного вивчення і перекладу. Незначна кількість

прикладів нам зустрічається з лексико-граматичними трансформаціями (15,5%), але найчисленнішою з них є дослівний переклад (3,7%). У перекладі з англійської німецькою мовою найчисленнішими є лексичні трансформації (74%) та граматичні трансформації (21%). Зовсім небагато прикладів зустрічається під час перекладу за допомогою лексико-граматичних трансформацій (5%).

Отже, з кожним роком з'являються нові науково-фантастичні твори англійською мовою та зростає інтерес читачів до такої літератури, це вимагає більше кваліфікованих перекладачів зі знанням ракетно-космічної термінології, що й зумовлює **перспективу** нашої роботи, а саме проведення подібних досліджень на матеріалі інших науково-фантастичних романів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця : «Нова Книга», 2001. 448 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
3. Тягло Л. Іншомовні слова в українській ракетно-космічній термінології. Луцьк, 2016. С. 280.
4. Українське термінознавство : підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. Львів, 1996. 276 с.
5. The Martian. URL: https://archive.org/stream/TheMartian1stEditionAndyWeir2011/The%20Martian%2C%201st%20Edition%20-%20Andy%20Weir%20%282011%29_djvu.txt (дата звернення 07.11.2019).